

ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਡਾ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ ਅਤੇ ਡਾ. ਕੇ. ਡੀ. ਕੋਕਾਟੇ ਡਿਪਟੀ
ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਕੋਲੋਂ ਸ. ਨਿਰਭੈ ਸਿੰਘ 'ਸ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਢਿੱਲੋਂ ਪੁਰਸਕਾਰ' ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ । ਸਾਬਕਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਪਸਾਰ ਸਿੱਖਿਆ
ਡਾ. ਮੁਖਤਾਰ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ ।

ਫ਼ਸਲੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਨਿਰਭੈ ਸਿੰਘ

ਸ. ਨਿਰਭੈ ਸਿੰਘ ਸਪੁੱਤਰ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਘੁੰਮਣ ਕਲਾਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬਠਿੰਡਾ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਫਲ ਕਿਸਾਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੁਹਾਰਤ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਸਦਕਾ ਫ਼ਸਲ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਕੇ ਸਫਲਤਾ ਦੀਆਂ ਬੁਲੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਛੋਹਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਬੀ.ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਗਿਆਨੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਡਰਾਫਟਸਮੈਨ ਸਿਵਲ ਦਾ ਡਿਪਲੋਮਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਫੌਜ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਫੌਜ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਸੰਨ 1996 ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਕਨਾਲ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਉਗਾਉਣ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਕਣਕ-ਨਰਮਾ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਪਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਨ 2003 ਵਿੱਚ ਫੌਜ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਰਿਟਾਇਰਮੈਂਟ ਲੈ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਖੇਤੀ ਵੱਲ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਪੰਜਾਬ ਐਗਰੀਕਲਚਰਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਮੇਲੇ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲਿਆ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਖੇਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਖਰੀਦੀਆਂ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕ੍ਰਿਸੀ ਵਿਗਿਆਨ ਕੇਂਦਰ, ਬਠਿੰਡਾ ਤੋਂ ਮਧੂ ਮੱਖੀ ਪਾਲਣ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਵੀਂ ਖੇਤੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਿੱਤ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਫਾਰਮਰਜ਼ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਕੋਰਸ ਲਗਾਇਆ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਮਿਰਚਾਂ ਦੇ ਦੋਗਲੇ ਬੀਜ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਕ੍ਰਿਸੀ ਵਿਗਿਆਨ ਕੇਂਦਰ ਤੋਂ ਲਈ। ਸਿਖਲਾਈ ਲੈਣ ਉਪਰੰਤ ਸੰਨ 2004 ਵਿੱਚ ਦੋ ਏਕੜ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਮਿਰਚਾਂ, ਟਮਾਟਰ ਅਤੇ ਪਿਆਜ਼ ਦੀ ਪਨੀਰੀ ਲਗਾਈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਅਤੇ ਨਰਮੇ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕੀਤਾ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਣਕ-ਨਰਮੇ ਥੱਲੇ ਰਕਬਾ ਘਟਾਇਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਏਕੜ ਰਕਬੇ ਤੇ ਵੀ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਨੌ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਉਹ ਖੇਤੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਉਹ ਸਾਢੇ ਅੱਠ ਏਕੜ ਵਿੱਚ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਪਨੀਰੀ ਉਗਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਿਆਜ਼, ਮਿਰਚ, ਟਮਾਟਰ, ਬੈਂਗਣ, ਬੈਂਗਣੀ, ਸ਼ਿਮਲਾ ਮਿਰਚ, ਬੰਦ ਗੋਭੀ, ਬਰੋਕਲੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਉਹ ਪਿਆਜ਼, ਟਮਾਟਰ, ਸ਼ਿਮਲਾ ਮਿਰਚ, ਗੋਭੀ ਦੀ ਪਨੀਰੀ ਲੈਣ ਉਪਰੰਤ ਉਸੇ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਪਿਆਜ਼ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਏਕੜ ਰਕਬੇ ਹੇਠ ਉਹ ਮਿਰਚਾਂ ਦੀ ਪਨੀਰੀ ਅਤੇ ਡੇਢ ਏਕੜ ਵਿੱਚ ਪਿਆਜ਼ ਦੇ ਬੀਜ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਪਨੀਰੀ ਵੇਚ ਕੇ ਕਾਫ਼ੀ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਪਿਆਜ਼ ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਨਰੋਆ ਅਤੇ ਪੀ ਆਰ 6 ਦੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪਨੀਰੀ 15 ਰੁਪਏ ਵਰਗ ਫੁੱਟ ਅਤੇ ਪਿਆਜ਼ ਦੋਗਲੀ ਕਿਸਮ ਨੂੰ 25-30 ਰੁਪਏ ਵਰਗ ਫੁੱਟ ਨਾਲ ਵੇਚਦੇ ਹਨ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਕਨਾਲ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਪੌਲੀ ਹਾਊਸ ਲਗਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸ਼ਿਮਲਾ ਮਿਰਚ ਅਤੇ ਟਮਾਟਰ ਦੀ ਅਗੇਤੀ ਨਰਸਰੀ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਡੇਢ ਕਨਾਲ ਵਿੱਚ ਸੈੱਡ ਨੈੱਟ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕਨਾਲ ਵਿੱਚ ਨੈੱਟ ਹਾਊਸ ਵੀ ਲਗਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਉਹ ਅੱਧਾ ਏਕੜ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਫੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਫ਼ਲਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਜਾਵਟੀ ਬੂਟੇ (ਛਾਂ ਦਾਰ ਬੂਟੇ, ਘਰ ਅੰਦਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਬੂਟੇ, ਕੈਕਟਸ, ਝਾੜੀਆਂ ਆਦਿ), ਟਿੰਬਰ ਦਰਖਤ, ਫ਼ਲਾਂ ਦੀ ਨਰਸਰੀ ਅਮਰੂਦ, ਕਿਨੂੰ ਬੋਰ, ਨਿੰਬੂ, ਸੰਤਰਾ ਆਦਿ) ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਫ਼ਲਾਂ ਦੀ ਨਰਸਰੀ ਦੇ ਬੂਟੇ ਉਹ ਸਾਲ ਦੇ ਤਕਰੀਬਨ 15 ਤੋਂ 20 ਹਜ਼ਾਰ ਵੇਚ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਲੱਖ ਦੀ ਆਮਦਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ਲ ਅਤੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਤੋਂ ਸਲਾਨਾ ਸੱਤ ਲੱਖ ਦਾ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ. ਨਿਰਭੈ ਸਿੰਘ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਕਿੱਟ ਸਾਲ ਦੀਆਂ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਵੇਚ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵੀਹ ਰੁਪਏ/ਕਿਸਮ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਵੇਚਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਨਾ ਚਾਰ ਲੱਖ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਰਸਰੀ ਬਠਿੰਡਾ-ਮਾਨਸਾ ਸੜਕ ਤੇ ਹੈ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਨਰਸਰੀ ਨਾਂਅ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਉਹ ਆਪਣੀ ਖੇਤੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਪੂਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਹਨ। ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੱਚਤ ਲਈ ਉਹ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਬੈੱਡਾਂ ਤੇ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਲਈ ਖਾਲਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਰਸਰੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮਲਚਿੰਗ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਹਰੀ ਖਾਦ ਲਈ ਗਵਾਰੇ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਉਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਸਿਹਤ ਲਈ ਰੂੜੀ ਦੀ ਖਾਦ

ਵੀ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਚੌਲਾਂ ਵਾਲੀ ਮਿੱਲ ਤੋਂ ਨਿਕਲੀ ਸੁਆਹ ਨੂੰ ਨਰਸਰੀ ਦੇ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਢੱਕਣ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਬੀਜ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧੀਆ ਹੋ ਸਕੇ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕੇ । ਉਹ ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਫੁੱਲ, ਫਲਾਂ ਦੀ ਬੀਜਾਈ, ਗੁਡਾਈ, ਬੈਂਡ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਲੇਬਰ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੀਵਿਕਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਰਸਰੀ ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ।

ਸ. ਨਿਰਭੈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਨ 2015 ਵਿੱਚ ਐਨ.ਡੀ.ਆਰ.ਆਈ ਕਰਨਾਲ ਤੋਂ ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਬਣਨ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਪਾਮੇਟੀ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਸੜਕ ਕੋਲ ਇੱਕ ਕਨਾਲ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਡਿਸਪਲੇਅ ਡੀਜ਼ਾਈਨ ਬਣਾਇਆ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਵੇਰਕਾ ਮਿਲਕ ਬਾਰ ਹੱਟ ਰੱਖਿਆ । ਇਸ ਹੱਟ (ਦੁਕਾਨ) ਵਿੱਚ ਵੇਰਕਾ ਦੇ ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਬਣੇ ਪਦਾਰਥ ਵੇਚਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਆਮਦਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਪੀ ਏ ਯੂ ਕਿਸਾਨ ਕਲੱਬ, ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੋਆਰਪਰੇਟਿਵ ਸੁਸਾਇਟੀ, ਬੀਜ ਅਤੇ ਨਰਸਰੀ ਉਤਪਾਦਕ ਸੰਸਥਾ, ਬਠਿੰਡਾ ਹਾਰਟੀਕਲਚਰ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੇਤੀ ਸੰਬੰਧਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੈਣ ਹਿੱਤ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਸੋਲਨ, ਆਲੂ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ ਕੁਫਰੀ, ਹਿਸਾਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਦੌਰਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਅਪਨਾ ਕੇ ਕਈ ਇਨਾਮ ਆਪਣੀ ਝੋਲੀ ਪਾਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਤਮਾ ਬਠਿੰਡਾ ਵੱਲੋਂ ਅਗਾਂਹ ਵਧੂ ਕਿਸਾਨ ਐਵਾਰਡ, ਪੀ ਏ ਯੂ ਵੱਲੋਂ ਆਯੋਜਿਤ ਕਿਸਾਨ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਪਿਆਜ਼ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਪਹਿਲੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਇਨਾਮ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ । ਸੰਨ 2013 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਐਗਰੀਕਲਚਰਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵੱਲੋਂ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ ਐਵਾਰਡ ਅਤੇ ਸੰਨ 2015 ਵਿੱਚ ਬਾਗਬਾਨੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰਨ ਤੇ ਜੱਟ ਐਕਸਪੋ ਐਵਾਰਡ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬੱਧੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਕਈ ਵੀਰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀ ਦੀ ਨਰਸਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਨਰਸਰੀ ਕਿੰਗ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਉਪਲੱਬਧੀਆਂ ਨਾਲ ਨਾਮ ਕੇਵਲ ਬਠਿੰਡੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਰਾਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਰਸਰੀ ਦੀ ਮੰਡੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੀ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਰਸਰੀ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀ ਬੁਕਿੰਗ ਅਗੇਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।